

mgr Dawid Jakimiec

Streszczenie rozprawy doktorskiej

na temat:

Ewolucja systemu politycznego współczesnej Japonii

przygotowanej pod kierunkiem naukowym:

dr hab. Marka Delonga, prof. PRz

Kraków, 2023

Zainteresowania autora niniejszej pracy koncentrują się wokół zagadnień dotyczących historii powstania i kształtowania się państwowości Japonii, kultury oraz wpływu czynników zewnętrznych na ewolucję ustroju politycznego tego państwa, stanowiąc jednocześnie uzasadnienie wyboru tego problemu badawczego. Zwrócenie uwagi na rolę i charakter państwowości Japonii w zakresie demokratycznych przemian po 1945 r., oraz ich późniejszej stabilizacji, a także odmiennosć kulturowo-społeczna tego państwa zarówno w odniesieniu do genetycznych uwarunkowań oraz systemu norm i wartości, jakie niesie demokracja, a także w stosunku do demokratycznych, jak i kulturowych wzorców amerykańsko – europejskich stanowią oś rozważań niniejszej dysertacji.

Głównym celem autora prezentowanej rozprawy było udzielenie odpowiedzi na pytanie wynikające z postawionej tezy pracy – *jakie uwarunkowania wpłynęły na kształtowanie się i ewolucję ustroju politycznego współczesnej Japonii i jej pozycję na arenie międzynarodowej?*

Zasadniczy trzon niniejszej pracy stanowią badania i analizy uwarunkowań procesów oraz mechanizmów zachodzących w ramach ewolucji systemu politycznego przy uwzględnieniu odmiennosć kulturowych i społecznych dla rozwoju demokratycznego ustroju Japonii. Pozwala to nie tylko na zrozumienie specyfiki japońskiej demokracji, ale również na uchwycenie wspólnych reguł charakterystycznych dla jej systemu politycznego oraz innych demokracji na świecie.

W wyniku przeprowadzonych rozważań opartych o zgromadzony w pracy materiał oraz dostępnych opracowań i zastanych danych należy stwierdzić, iż system polityczny współczesnej Japonii kształtował się pod wpływem czynników i uwarunkowań charakterystycznych dla przekształceń właściwych dla ustroju demokratycznego.

Do czynników które w stopniu najwyższym przyczyniły się do obecnego kształtu i specyfiki systemu politycznego Japonii autor pracy wskazuje uwarunkowania historyczne, kulturowe, gospodarcze i międzynarodowe. Wielu uznanych politologów, badaczy i analityków uważa, że 1946 r. stanowi początek zmian ustrojowych w Japonii, które wiążą się z rozpoczęciem fundamentalnych przekształceń dotyczących samego reżimu politycznego. To właśnie te przemiany odbywały się przy istotnym wpływie czynników określających pozycję gospodarczą, specyfikę kulturową, relacje międzynarodowe, czy w największym stopniu dziedzictwo historyczne i jego świadomość na poziomie decydentów politycznych, jak i samych obywateli.

Analizując początki kształtowania się państwowości Japonii i dokonując opisu procesów zachodzących w poszczególnych okresach historycznych tego państwa można przyjąć, założenie, że to właśnie w okresie Edo (od 1603 r.) ukształtował się system polityczno-społeczny. System polityczny był nazywany Baku-Han, gdyż opierał się na równoczesnym istnieniu szogunatu (Bakufu – rządy wojskowe, dosłownie: „rządy z namiotu”) oraz około 250 autonomicznych feudalnych księstw (Han). Społeczeństwo podzielone było na cztery odrębne warstwy: samurajów (Shi), chłopów (No), rzemieślników (Ko) oraz kupców (Shō).

Historia parlamentaryzmu japońskiego jest stosunkowo krótka. Po raz pierwszy parlament pojawił się w Japonii na mocy konstytucji okrojonej przez cesarza Meiji w 1889 roku. Przez wiele setek lat Japonia rządzona była w sposób absolutny przez cesarza bądź szogunów. W organizacji władzy państwowej nie było miejsca na jakiegokolwiek demokratyczne procedury czy instytucje. Dopiero po obaleniu władzy ostatniego szoguna z rodu Tokugawa i przywróceniu w 1868 roku pełni władzy cesarskiej przez cesarza Mutsuhito rozpoczęto proces modernizacji i demokratyzacji systemu politycznego Japonii. Pierwszymi aktami prawnymi, które miały rangę konstytucyjną, były cesarskie reskrypty z kwietnia 1868 roku (*Karta przysięgi*), oraz z czerwca tego samego roku (*Księga struktury rządu*), prawo podatkowe z lipca 1873 roku i ze stycznia 1875 roku (m.in. zapowiedź utworzenia senatu). Uwieńczeniem tego etapu było nadanie przez cesarza Meiji w 1889 roku pierwszej konstytucji wprowadzającej pewne elementy demokracji parlamentarnej. Zachowywała ona jednak najwyższą władzę cesarza (poświadczając jego boskie pochodzenie), a obieralność przedstawicielskiego ciała ustawodawczego (Kokkai), była tylko częściowa i odnosiła się jedynie do izby niższej (Izby Reprezentantów). Proces, który kształtował się w toku reform w okresie 1868-1890 przybrał cechy systemu cesarskiego i na pewno nie był on demokratyczny. Praktyka życia politycznego (pomimo działalności partii politycznych), również daleko odbiegała od standardów obecnie przyjmowanych za demokratyczne.

Decydujący głos w sprawach państwowych miała nieformalna (pozakonstytucyjna) grupa doradców cesarza – Genro. Taki stan istniał aż do końca II wojny światowej, która kończąc się klęską Japonii przyniosła zmiany w systemie konstytucyjnym tego państwa, a niewątpliwie przełomowym momentem w historii Japonii było uchwalenie 3 listopada 1946 roku konstytucji, która radykalnie zmieniła system polityczny kraju. Konstytucja ta w ciągu kilkudziesięciu lat jej obowiązywania oparła się próbom zmian. Dyskusja toczona w ciągu ostatnich lat również wskazuje na nieprzystawanie niektórych jej przepisów do stanu

rzeczywistego i norm prawa międzynarodowego, a tym samym na konieczność jej nowelizacji. Jednak, jak dotąd, kwestia ta nie wyszła poza sferę postulatów i dyskusji.

Badając wpływ czynników zewnętrznych na kształtowanie się i rozwój państwowości Japonii należy wyodrębnić trzy zasadnicze okresy, kluczowe dla tego procesu. Pierwszym z nich było przyjęcie przez Kraj Kwitnącej Wiśni rozwiązań chińskich w czasie między VII a IX wiekiem naszej ery. W tym okresie Chiny stały się dla Japonii wręcz krajem modelowym. W Chinach rządy sprawowała wówczas dynastia Tang i uważane one były za najnowocześniejsze państwo świata, stanowiąc niedościgniony wzór i punkt odniesienia dla wielu państw azjatyckich z tamtego okresu. Wśród nich była także Japonia, która na tle ówczesnych Chin jawiła się jako państwo niecywilizowane. Drugim okresem był przełom wieków XIX i XX, kiedy to Japonia po tzw. restauracji Meiji (1868 rok), podążyła szlakiem modernizacji, podpatrując i przyjmując zachodnie wzorce. Wreszcie trzeci okres, o którym już wspomniano, był to okres reform w czasie amerykańskiej okupacji po II wojnie światowej (1945-1952), a także przemyślane adaptowanie przez Japonię wybranych rozwiązań cywilizacji Zachodu przez kilka późniejszych dekad.

Celem pracy było zebranie, usystematyzowanie, a także analiza i scharakteryzowanie czynników mających wpływ na kształtowanie i rozwój ustroju politycznego Japonii po zakończeniu II wojny światowej i zaprezentowanie wyników tychże badań. Zasadniczym dążeniem rozprawy doktorskiej jest wielopłaszczyznowa analiza uwarunkowań zewnętrznych, które wywarły istotny wpływ na kształt ustrojowy Japonii po II wojnie światowej. Obrany w pracy cel jest ściśle powiązany z potrzebami poznawczymi odnoszącymi się do konieczności pogłębiania dotychczasowych analiz i kontynuacji osiągnięć badawczych w tym obszarze. Dogłębna analiza specyfiki japońskiego ustroju politycznego warta jest podjęcia, gdyż badanie tej problematyki wpisuje się w obszar zagadnień dotyczących ustroju politycznego Japonii i stanowi jednocześnie wkład w procesie ich poznawania i doskonalenia. Również analiza zachodzących relacji pomiędzy legislatywą, a egzekutywą w Japonii warta jest interpretacji. Po pierwsze, zagadnienie to stanowi jeden z najważniejszych elementów badań nad systemami politycznymi. Po drugie, wpisuje się w procesy demokratyzacji i konsolidacji demokracji, będąc jednocześnie jednym z wyznaczników ich zaawansowania. Po trzecie, oddziałuje na stabilność systemów politycznych. Po czwarte, wyznacza przestrzeń aktywności aktorów politycznych i równocześnie stanowi przedmiot rywalizacji pomiędzy nimi o stworzenie najbardziej pożądanego z ich perspektywy układu instytucjonalnego. Istotne jest, że niniejsza praca powstała również z myślą o wyzwaniach praktycznych. Po kilkadziesiąt kilku latach od

rozpoczęcia demokratycznej zmiany w Japonii, na bazie konstytucji z 1946 roku, problematyka poszukiwania najwłaściwszego wzorca demokracji w tym państwie, jest nadal żywa. Co pewien czas, z większą bądź mniejszą intensywnością, pojawiają się różnorodne propozycje ze strony japońskich polityków dotyczące modyfikacji obowiązujących reguł. Stanowią one swego rodzaju odpowiedzi na wyzwania praktyki politycznej, która zarówno obnaża niedostatki reguł formalnych ustanowionych w konstytucji, jak i stanowi doskonałe pole powstawania, testowania, a w końcu także obowiązywania niezliczonej ilości reguł nieformalnych. Warto wysiłku jest też uzupełnienie polskiego dorobku naukowego o kompleksowe opracowanie dotyczące ewolucji ustroju politycznego Japonii, stąd prezentowana rozprawa w zamierzeniu autora ma wypełnić tę lukę. Nie można także pozostawać obojętnym wobec szerokiej dyskusji naukowej, będącej pokłosiem procesów demokratyzacyjnych na świecie na przełomie XX i XXI wieku. Jej rezultatem jest identyfikacja wielu nowych rozwiązań instytucjonalnych i modeli demokratycznych reżimów politycznych.

Do zrealizowania celu pracy przyjęto następującą tezę badawczą:

Jakie uwarunkowania wpłynęły na kształtowanie się i ewolucję ustroju politycznego współczesnej Japonii i jej pozycję na arenie międzynarodowej?

oraz hipotezy badawcze:

- 1. Uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne po II wojnie światowej wywarły istotny wpływ na kształt ustrojowy Japonii.*
- 2. Realizowany w Japonii model reżimu demokratycznego w większym stopniu zależy od kontekstu sytuacyjnego, okoliczności, układu sił politycznych, rywalizacji i interesów poszczególnych aktorów sceny politycznej niż formalnego układu instytucjonalnego wynikającego z Konstytucji Japonii z 1946 r.*
- 3. We wstępnej fazie demokratyzacji występuje rozdźwięk między konstytucyjnym wzorcem, a reżimem politycznym sensu stricto i innymi uregulowaniami konstytucyjnymi. Po wejściu w fazę konsolidacji demokracji zmniejsza się ten rozdźwięk, choć prawdopodobieństwo jego całkowitego zaniku jest niewielkie.*

Celem zbadania postawionej tezy pracy i spójnych z nią hipotez badawczych postawiono pytania badawcze, na które została udzielona odpowiedź na podstawie analiz zgromadzonego materiału.

Zasadniczy problem badawczy został sformułowany wokół następujących pytań:

1. *Jaki jest kierunek ewolucji ustroju politycznego Japonii po 1945 r?*
2. *Jakie są cechy japońskiego reżimu demokratycznego i co odróżnia go od standardów europejskich czy amerykańskich?*
3. *Czy formalny (konstytucyjny) układ instytucjonalny stanowił zasadniczy punkt odniesienia dla ludzi nadających sens funkcjonowaniu takich organów państwowych, jak parlament, instytucja cesarza i rząd?*
4. *Jakie znaczenie dla wprowadzania demokracji w Japonii miało pozostawienie instytucji cesarza w Konstytucji Japonii z 1946 r.?*
5. *Czy zobowiązania się Japonii dotyczące klauzuli wyrzeczenia się wojny zapisanej w preambule Konstytucji Japonii z 1946 r. oraz w art. 9. są obecnie nadal aktualne?*
6. *Czy wprowadzony przez Stany Zjednoczone ustrój demokratyczny, oparty o Konstytucję z 1946 r., stawia Japonię w grupie państw w pełni demokratycznych?*
7. *Czy zachodzące przemiany globalizacyjne spowodują zmianę reżimu demokratycznego i nastawienia społeczeństwa do władzy?*

Uzyskane w trakcie pracy odpowiedzi na wyżej postawione pytania przyczynią się do bliższego poznania i zrozumienia odmienności kulturowej i charakteru państwowości tego azjatyckiego państwa, należącego do kręgu państw demokratycznych i mogą stanowić inspirację i początek dalszych dociekań w badaniu podjętej problematyki.

Dokonując analizy historycznej możemy przyjąć, że ustrój polityczny Japonii stanowi mieszankę zarówno tradycji, jak i wzorców zaczerpniętych z państw zachodnich oraz rozwiązań konstytucyjnych przyjętych przez Japonię w 1946 roku.

Obszar badań obejmował literaturę naukową z zakresu nauk o polityce, prawie, kulturze, filozofii, socjologii, ekonomii, czy antropologii. Podstawę opracowania rozprawy stanowiły następujące kategorie materiałów źródłowych: monografie i artykuły naukowe, akty prawne regulujące system polityczny Japonii, a także materiały statystyczne oraz materiały ze specjalistycznych stron internetowych. Monografie oraz artykuły naukowe umożliwiają zapoznanie się z najnowszymi poglądami oraz opiniami na temat funkcjonowania systemów demokratycznych. Akty prawne są nieocenionym źródłem wiedzy na temat kwestii związanych z zasadami funkcjonowania systemów politycznych.

W przygotowanej rozprawie doktorskiej autor zastosował odpowiednio dobrane metody i narzędzia badawcze, które określa się jako typowe i powtarzalne sposoby zbierania, opracowywania, analizy i interpretacji danych empirycznych i służą one do uzyskiwania maksymalnie uzasadnionych odpowiedzi na postawione pytania”. W celu przeanalizowania postawionych problemów badawczych w pracy zostały wykorzystane głównie metody

teoretyczne, co w pewien sposób wymusiła specyfika analizowanego problemu. Wiodącą rolę wśród zastosowanych metod odgrywa analiza, synteza, wnioskowanie, uogólnianie, jak również abstrahowanie, a także metoda instytucjonalno-prawna będąca również analizą norm prawnych. Analiza została szeroko zastosowana ze względu na złożoność omawianego tematu. Analiza literatury przedmiotu została przeprowadzona w celu uzyskania ogólnej wiedzy i wiadomości dotyczących charakteru, specyfiki oraz ewolucji systemu politycznego Japonii. Do analizy podłoża społeczno-kulturowego, układu instytucjonalnego, czy chociażby rywalizacji politycznej zostaną zastosowane metody badawcze charakterystyczne dla nauk o polityce. W zasadzie w sposób naturalny kierują one uwagę w stronę instytucjonalizmu. Istotne jednak jest podkreślenie konieczności wyjścia poza jego tradycyjną wersję i skierowanie się w stronę jego współczesnej odmiany – neoinstytucjonalizmu, którego podstawy zaprezentowali w 1984 roku James G. March i Johan P. Olsen. Łączy on w sobie dwa istotne elementy: instytucje i kontekst działających ludzi. Są one ze sobą powiązane i wzajemnie na siebie oddziałują, w wyniku czego wykreowany zostaje porządek (system reguł, wartości, norm) Taka konfiguracja jest szczególnie zasadna w badaniu reżimów politycznych sensu stricto. Pozwala uchwycić wielorakość zmiennych sytuacyjnych, co może mieć zasadnicze znaczenie dla określenia rzeczywistego charakteru relacji między poszczególnymi organami ustrojowymi państwa. Przydatna okaże się również metoda behawioralna, odwołująca się do założenia, że polityka jako zjawisko społeczne ma swój wymiar jednostkowy, a zachowania grupowe można wyprowadzić właśnie z zachowań poszczególnych ludzi. W ramach przeprowadzonych analiz nastąpiło odwołanie do kilku metod badawczych. Przede wszystkim zwrócono uwagę na analizę systemową średniego rzędu. Reżim polityczny w wąskim znaczeniu traktować bowiem należy jako podsystem w ramach systemu politycznego Japonii. Ujęcie to daje przede wszystkim możliwość ukazania poziomu autonomii lub zależności tak zdefiniowanego podsystemu oraz jego wpływu na funkcjonowanie systemu jako całości. Niezbędne będzie sięgnięcie do wcześniejszych uregulowań funkcjonujących w różnych okresach historycznych. Przyjęty sposób prowadzenia analizy czynił zasadnym sięgnięcie po metodę historyczną. Przyjęto bowiem założenie, że doświadczenia z przeszłości stanowią jeden z elementów determinujących kształt ustroju Japonii. Poza tym odwołanie się do metody historycznej pomogło w zgromadzeniu wiedzy na temat formalnych i nieformalnych reguł rozstrzygających o specyfice ustroju politycznego w minionych okresach. Przy tej okazji zidentyfikowano, jak bardzo społeczne zakorzenienie niektórych instytucji przełożyło się na ich utrzymanie w tej samej bądź zmodyfikowanej postaci po 1945 roku. Przyjęty w pracy cel implikował

zastosowanie również metody prawno-dogmatycznej, pomocnej przy opracowywaniu źródeł prawnych. Natomiast metoda komparatystyczna okazała się przydatna do porównywania stanu prawnego obowiązującego z poprzednimi uregulowaniami prawnymi. Zastosowano także metodę systemową, która umożliwiła dokonanie interpretacji istniejącego stanu zależności organów władzy. Poza tym wybrane elementy metody decyzyjnej znalazły zastosowanie przy analizie rozstrzygnięć prac legislacyjnych w zagadnieniach dotyczących prawa wyborczego.

W rozprawie przedmiotem badań są zarówno cesarz, jak i organy władzy ustawodawczej i wykonawczej oraz ich wzajemne relacje, dlatego niezbędne było zastosowanie kolejnej metody – metody instytucjonalno-prawnej. Życie polityczne toczy się w określonych ramach, wyznaczonych formalnymi regułami, które utożsamiać należy przede wszystkim z przepisami rangi konstytucyjnej, ale również ustawowej, czy tymi pochodzącymi z jeszcze innych aktów prawnych. Nie sposób więc pominąć tej sfery poznania uwarunkowań politycznych. Wreszcie w celu uchwycenia związków przyczynowych między analizowanymi zjawiskami i faktami politycznymi, zasadne było odwołanie się także do danych statystycznych. Wszystkie zidentyfikowane metody posłużyły wyczerpującej eksploracji podjętej problematyki, a także realizacji zdefiniowanego celu badawczego.

Koncepcja neoinstytucjonalizmu historycznego w kontekście wpływu czynników kształtujących system polityczny współczesnej Japonii znajduje uzasadnienie w przeprowadzonej analizie. Należało ją również uzupełnić o określenie roli wzorców funkcjonowania instytucji, mechanizmów właściwych dla demokracji zaczerpniętych z demokracji funkcjonujących w państwach Zachodu. To właśnie one determinowały z największą siłą procesy imitacyjne w wymiarze zmiany o charakterze instytucjonalnym w systemie politycznym współczesnej Japonii. Swoiste ścieranie się „starego porządku” z „nowym” w przypadku Japonii doprowadziło do umocowania i ukształtowania reżimu politycznego tego państwa sensu stricto z całym katalogiem określonych efektów przyjęcia takiego porządku. Biorąc pod uwagę zewnętrzne relacje, Japonia kreowała swoją politykę zagraniczną w oparciu o „System San Francisco”, ukształtowany w 1951 r., na skutek podpisanego ze Stanami Zjednoczonymi traktatu pokojowego. Te dwa systemy: „System 1955” i „San Francisco” do początku lat dziewięćdziesiątych XX w. uznawane były przez analityków, obserwatorów i badaczy za stabilną platformę wzajemnych relacji określających miejsce Japonii w układzie sił i stosunków wzajemnych. Dopiero upadek bloku państw socjalistycznych, a także załamanie gospodarcze Japonii doprowadziły do redefinicji istniejących systemów o charakterze wewnętrznym, jak również relacji międzynarodowych.

Skutkiem tej sytuacji było usamodzielnienie się Japonii jako państwa demokratycznego w wymiarze międzynarodowym, a przede wszystkim wewnętrznym.

W pracy pozytywnie zweryfikowano pierwszą z założonych hipotez badawczych, *iz: uwarunkowania zewnętrzne po II wojnie światowej wywarły istotny wpływ na kształt ustrojowy Japonii.*

Jak wynika z analizy historycznej dostępnej literatury, bezpośrednio po II wojnie światowej Japonia znalazła się w politycznej orbicie zainteresowań Stanów Zjednoczonych i to właśnie to mocarstwo miało największy wpływ na kształt systemu politycznego Japonii po 1945 r. Należy podkreślić fakt, iż wcześniej w 1853 r. wyrwały one to Japonię z izolacji w wyniku ekspedycji prowadzonej pod dowództwem komandora Matthew C. Perr'ego. Zasady demokracji właściwe dla państw Zachodu, a przede wszystkim dla USA zostały wprowadzone w Japonii na mocy narzuconej przez Stany Zjednoczone Konstytucji z 1946 r. Ustanawiały one trójpodział władzy, szerokie gwarancje praw i wolności jednostki, a także rozdział religii od państwa. W Japonii do tych zasad charakterystycznych dla państw demokratycznych należy jeszcze dołączyć jedyną, specyficzną i właściwą tylko dla Japonii zasadę skrajnego pacyfizmu, wyrażającą się w rezygnacji z wojny jako środka uprawiania polityki i posiadania własnej siły militarnej. Właściwością, jak również potwierdzeniem hipotezy badawczej jest więc to, iż specyfika japońskiego systemu państwowego w okresie powojennym przejawiała się w akceptacji i wdrożeniu obcych rozwiązań ustrojowych, a także dostosowaniem oraz nauczaniem się nowych metod i sposobów uprawiania polityki na poziomie państwa i w wymiarze relacji międzynarodowych. Japonia po II wojnie światowej jako państwo osłabione, została zassana w mechanizm wzajemnych sojuszy, na czele których stały Stany Zjednoczone. W ten właśnie sposób uzyskano specyficzny parasol bezpieczeństwa, a sama Japonia mogła wejść na drogę pożądanego rozwoju o charakterze społecznym, ekonomicznym i gospodarczym. W literaturze przedmiotu przyjęto, iż powojenny układ polityczny wewnątrz Japonii nazywa się „Systemem 1955”, gdyż właśnie w tym roku doszło do zjednoczenia prawicowych sił w jedną Partię Liberalno-Demokratyczną, która stała się główną siłą polityczną Japonii. Wyniki analiz przeprowadzonych w oparciu o zgromadzony w toku pracy materiał badawczy zawierający opracowania statystyczne, politologiczne, historyczne, ekonomiczne, prawne, socjologiczne, psychologiczne czy filozoficzne pozwoliły na wyciągnięcie stosownych wniosków. W Japonii, tak jak w innych państwach demokratycznych funkcjonuje władza ustawodawcza, którą pełni dwuizbowy parlament, a władzę wykonawczą sprawuje rząd na

cele z premierem. Trzecią władzą jest władza sądowa z ukształtowaną strukturą organizacyjną i kompetencyjną. Silne przywiązanie Japończyków do swojej historii, tradycji i kultury przejawia się w okazywaniu szacunku do cesarza, rodziny cesarskiej, kultywowaniu tradycji dziedziczenia tego tronu przez następców według ściśle przyjętych zasad, czy podtrzymywaniu wielu zwyczajów i obrzędów ludowych. Równie ważne jest wychowanie zgodne z tradycją, stawianie interesu ogółu społeczeństwa czy grupy ponad interes jednostki i stosunek do obowiązków zawodowych. Także istotna jest lojalność wobec stojących wyżej w strukturze społecznej, stosunek do przyrody, czy chociażby traktowanie religii jako filozofii życia. Wszystkie te wspomniane elementy są spuścizną wielowiekowej historii, tradycji i kultury narodu japońskiego.

Fakt, iż demokracja zachodnia została niejako zaszczerpiona na grunt japoński, bynajmniej nie oznacza, że musi być ona w swoich założeniach w całości akceptowalna, chociaż liczy już 150 lat westernizacji. Jednak jej znaczenie jest niepodważalne w budowaniu dobrobytu Japonii po II wojnie światowej, co więcej stała się wręcz wzorcowym przykładem demokratycznego państwa azjatyckiego, pomimo wielu niedoskonałości i problemów.

W pracy zweryfikowano pozytywnie również drugą z założonych hipotez badawczych, która zakładała, że: *realizowany w Japonii model reżimu demokratycznego w większym stopniu zależy od kontekstu sytuacyjnego, okoliczności, układu sił politycznych, rywalizacji i interesów poszczególnych aktorów sceny politycznej niż formalnego układu instytucjonalnego wynikającego z Konstytucji Japonii z 1946 r.*

Jak wynika z przeprowadzonych analiz do najistotniejszych czynników kształtujących japoński reżim demokratyczny należą m.in.: tradycja ustrojowa, kultura i doświadczenia z przeszłości, obce wzorce ustrojowe i reguły demokratyczne, układ sił na scenie politycznej i interesy aktorów politycznych uczestniczących w rywalizacji o kształt równowagi instytucjonalnej, a także kontekst sytuacyjny. W kontekście wyznaczenia cech swoistych dla japońskiego reżimu demokratycznego, możemy zauważyć, iż formy i treści demokracji nigdy nie są do końca takie same. Nawet przyjmując tylko skalę europejską widoczne są różnice reżimowe i systemowe. W przypadku Japonii te różnice w stosunku do europejskich czy amerykańskich zachowań wynikają zarówno z przywiązania Japończyków do tradycji, jak również z ich mentalności, ukształtowanych wzorców zachowań, czy też odmienności kulturowej, społecznej i politycznej. Warto również postawić pytanie, czy różnice te są jedynie spuścizną kulturową i historyczną, czy może stanowią wynik woli pewnych mechanizmów politycznych, które w sposób świadomy usiłują wpływać na wyobrażenia społeczeństwa. Możemy wysnuć wniosek, że w Japonii demokratyczne instytucje od chwili

ich utworzenia symbolizowały postęp i uniwersalność. A inną ich cechą była umiejętność dostosowania form zapożyczonych z zagranicy, które zostały zaadoptowane i zasymilowane z treściami narzucanymi przez japońską kulturę i wyobrażenia zbiorowe japońskiego społeczeństwa. Japonia posiadając wschodnioazjatycką spuściznę w zakresie stosunków społecznych i politycznych nigdy nie będzie miała takich samych rozwiązań demokratycznych jak europejskie czy amerykańska demokracja, gdyż jest to po prostu niemożliwe. Japonia jako państwo demokratyczne przekonała się, iż system demokratyczny jest najlepszym sposobem na zorganizowanie państwa, które zapewnia wolność i odpowiedni poziom życia społeczeństwa. Japończycy uznali wyższość demokracji w stosunku do innych reżimowych rozwiązań. Można zauważyć, iż specyfika ta zdaje się podważać treści, które powinny ze sobą nieść demokracje (odnosząc się do zachodniego pojmowania pojęcia demokracja), pomimo, że instytucjonalne struktury są niemalże identyczne, gdyż zostały przekopiowane według wzorców zaczerpniętych z USA, czy Europy. Różnice są zauważalne, jeżeli chodzi o kwestie wolności słowa, podejścia do zapisów konstytucyjnych, równości systemu wyborczego i jego reprezentatywności, a także stosunku do praw mniejszości.

W pracy zweryfikowano także trzecią z założonych hipotez badawczych, że: we wstępnej fazie demokratyzacji występuje rozdźwięk między konstytucyjnym wzorcem, a reżimem politycznym sensu stricto i innymi uregulowaniami konstytucyjnymi. Po wejściu w fazę konsolidacji demokracji zmniejsza się ten rozdźwięk, choć prawdopodobieństwo jego całkowitego zaniku jest niewielkie.

Jak wynika z przeprowadzonej w pracy analizy, we wstępnej fazie demokratyzacji występował swoisty rozdźwięk między konstytucyjnym wzorcem, a reżimem politycznym *sensu stricto*, ale po wejściu w fazę konsolidacji demokracji rozdźwięk ten zmniejszył się bez perspektywy całkowitego zaniku. W przypadku Japonii zakres zmian, ich trwałość, zbliżenie do obcych rozwiązań instytucjonalnych, prawnych nie jest bowiem równoznaczne z całkowitym i pełnym odejściem od tradycyjnych wartości, norm społecznych obowiązujących w państwie, czy pełnego przyjęcia zachodniej kultury politycznej. Japonia posiada bardzo bogate dziedzictwo kulturowe, a jej mieszkańcy są mocno i nierozzerwalnie przywiązani do tradycji i tożsamości kulturowej. Te cechy determinują nie tylko zachowania społeczne Japończyków wpływając na ich system wartości, stanowiąc dla nich swego rodzaju drogowskaz postępowania, ale przenikając ich mentalność, mają istotny wpływ na poziom zachodzących przemian i procesów demokratyzacji w tym kraju. Wnikliwa analiza kontekstu historycznego, a także charakteru relacji międzynarodowych z wszystkimi tego

konsekwencjami pozwoliła na stwierdzenie, iż kontekst sytuacyjny, okoliczności, interesy poszczególnych aktorów sceny politycznej, warunkują przyjęcie rozwiązań demokratycznych. To właśnie katalog warunków inicjujących demokratyczne otwarcie stanowi istotną determinantę będącą jednocześnie zasadniczą wytyczną kierunku zmian instytucjonalnych w okresie tranzytu. Wzajemne oddziaływania, układ sił i wspomniane już relacje między podmiotami państwowymi, administracją, biznesem, politykami i czynnikami międzynarodowymi, w przypadku analizy systemu politycznego Japonii, przyczyniają się do wytyczenia ram przebiegu procesów transformacji ustrojowej, a także do konsolidacji i umocnienia demokratyzacji systemu.

Warto tutaj przypomnieć, iż jedną z zasadniczych cech ustanowionych w Konstytucji Japonii z 1946 r., jest równość praw wyborczych każdego obywatela. Jedną z cech skonsolidowanej demokracji jest to, że opiera się ona na równości, co oznacza, że wybory mają być równe zarówno w aspekcie formalnym, jak i materialnym. Równość formalna, którą jest taka sama ilość głosów przysługująca każdemu wyborcy i równość materialna wyrażona jednakową siłą tego głosu. Dlatego należy wskazać działania i procesy, które zdaniem autora niniejszej pracy naruszają podstawowe wartości demokratyczne, a tym samym szkodzą demokracji i prowadzą do rozdzwienienia pomiędzy zapisami konstytucyjnymi, a praktyką polityczną. Przykładem takich działań jest występująca w Japonii niezgodna z konstytucją

Warto podkreślić, iż właściwe zrozumienie japońskiego modelu polityki i systemu politycznego jest praktycznie niemożliwe bez holistycznego uwzględnienia wpływu uwarunkowań historycznych, gospodarczych, kulturowych, itd., na zachodzące przemiany, a także na mentalność społeczeństwa Japonii. Jest to bardzo istotne, gdyż to właśnie one przez wiele wieków kształtowały tę mentalność, a tym samym wywierały realny wpływ na kształtowanie się i ewolucję modelu ustroju politycznego Japonii.

Zawarte w pracy hipotezy badawcze dotyczące zewnętrznych wpływów na kształt systemu politycznego Japonii, jak również procesów mieszania się tradycji ustrojowej z nowoczesnością i jej roli w demokratyzacji zostały zweryfikowane pozytywnie przy właściwym zastosowaniu, wymienionych we wstępie metod badawczych.

Praca stanowi również studium przypadku będące próbą ukazania prognozowanych zmian w obszarze praktyki politycznej, koniecznych do podjęcia i wdrożenia w Japonii, zarówno na poziomie państwa, jak i na poziomie prowadzonej polityki zagranicznej. Nowe wyzwania dla decydentów w przypadku tego państwa przeanalizowane również zostały z uwzględnieniem nieformalnego podejścia do reguł właściwych dla systemu

demokratycznego. W przypadku Japonii stanowi to pewnego rodzaju swoisty standard i jest generowane przywiązaniem do tradycji czy historii. Pogłębienie istoty problemu badawczego, jaki został podjęty w pracy o szerokie zbadanie czynników i uwarunkowań mających wpływ na system polityczny Japonii, historii, modeli funkcjonowania partii w tym państwie pozwoliło na osiągnięcie celu postawionego przez autora, czyli realizacji wyzwań praktycznych związanych z opracowaniem wskazań, wytycznych dla korekt kierunku i zasięgu nowelizacji obowiązującej Konstytucji i funkcjonowania instytucji w demokratycznym państwie.

Podjmując próbę oceny stanu badań i dorobku naukowego zarówno polskiego, jak i zagranicznego, w zakresie problematyki będącej przedmiotem rozprawy, należy podkreślić, iż jest wiele publikacji na temat Japonii. Do najważniejszych osiągnięć należy zaliczyć prace wybitnych polskich, jak i zagranicznych profesorów w dziedzinie nauk prawnych i nauk o polityce, w tym: prof. dr hab. Marka Żmigrodzkiego, autora wielu monografii i artykułów naukowych dotyczących m.in. teorii państwa i polityki, legitymizacji władzy politycznej, partii politycznych i systemów partyjnych, systemów wyborczych, teorii i praktyki funkcjonowania systemów politycznych. Szczególnie istotne są dzieła poświęcone analizie ustroju państwa, kwestii finansowania i statusu prawnego partii politycznych, a także administracji publicznej. Ważnym z punktu widzenia prowadzonych w rozprawie badań jest opracowanie noszące tytuł *Współczesne systemy polityczne*, w którym zawarto zasady instytucji ustrojowych i mechanizmów funkcjonowania współczesnych państw demokratycznych na przykładzie: Francji, Hiszpanii, Niemiec, Rosji, Stanów Zjednoczonych, Szwajcarii, Szwecji, Wielkiej Brytanii i Włoch. Omówione zostały: rozwiązania instytucjonalno-prawne, ewolucja systemu politycznego wybranych państw, konstytucja oraz zasady ustrojowe, władza ustawodawcza, wykonawcza i sądownicza, a także systemy partyjne. W pracy korzystano także z opracowania *Współczesne partie i systemy partyjne*. Zagadnienia teorii i praktyki politycznej, autorstwa wspomnianego wcześniej badacza. W książce tej zostało przedstawione syntetyczne ujęcie podstawowych założeń teorii partii politycznych na podstawie dotychczasowego dorobku politologii polskiej i zagranicznej. Wymieniając inne opracowania, które wykorzystano przy opracowywaniu założonej problematyki, należy również wymienić tom pierwszy *Encyklopedii politologii*, który zawiera uporządkowany i bogaty zbiór pojęć, kategorii, teorii, metod i technik politologicznych. Praca ta zawiera założenia ontologiczne i epistemologiczne, ułatwiając tym samym zrozumienie polityki, rozwiązywanie konkretnych problemów i podejmowanie związanych z tym decyzji. Poza innymi licznymi źródłami, z których korzystano w niniejszej

pracy, należy również wymienić *Encyklopedię politologii. Tom 2* oraz *Instytucje i systemy polityczne* autorstwa Bożeny Dziemidok-Olszewskiej oraz Wojciecha Sokoła. To opracowanie zawiera zagadnienia dotyczące instytucji politycznych oraz struktury i funkcjonowania współczesnych państw reprezentujących różne systemy rządów i style przywództwa politycznego. Publikacja odnosi się do wielu pojęć z zakresu politologii, teorii prawa, prawa administracyjnego i konstytucyjnego, socjologii, ekonomii, potrzebnych do opisu i wyjaśnienia zjawisk i procesów politycznych. W książce przedstawiono elementy analizy politologicznej dotyczącej, m.in. administracji publicznej, parlamentaryzmu, instytucji demokracji pośredniej i bezpośredniej, prawa wyborczego i systemów wyborczych, ustrojów politycznych kilkudziesięciu państw świata. Bogatym źródłem wiedzy jest książka Marka Chmaja i Marka Żmigrodzkiego *Wprowadzenie do teorii polityki*, w której zawarto systemową koncepcję systemu politycznego koncentrującą się na rozpoznawaniu wzajemnych relacji między otoczeniem a systemem. Duże wsparcie dla realizowanej w rozprawie tematyki stanowi opracowanie Andrzeja Antoszewskiego i Ryszarda Herbuta *Systemy polityczne współczesnego świata*. Autorzy tego opracowania zastosowali podejście porównawcze, wyodrębniając pięć kategorii systemów politycznych rozciągających się w przestrzeni wyznaczonej biegunami demokracji i autorytaryzmu.

W celu przedstawienia historii konstytucjonalizmu japońskiego i przeprowadzenia szczegółowej analizy systemu konstytucyjnego Japonii wykorzystano opracowanie autorstwa Krzysztofa Karolczaka *System konstytucyjny Japonii*, w którym przedstawiona jest charakterystyka ustroju politycznego Japonii. W rozprawie wykorzystano liczne monografie odnoszące się do prawa konstytucyjnego oraz historii ustrojów państw. Bazę źródłową uzupełniono o artykuły w takich czasopismach naukowych jak: „Przegląd Sejmowy” czy „Przegląd Prawa Konstytucyjnego”. Korzystano także ze źródeł prasowych m.in. tygodnika „Polityka” oraz z portali internetowych organów państwowych, czy instytucji międzynarodowych, w tym ze strony internetowej Ambasady Japonii, Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, Ministerstwa Spraw Zagranicznych oraz innych. W rozprawie wykorzystano liczne monografie odnoszące się do prawa konstytucyjnego oraz historii ustrojów państw. W pracy oparto się na publikacjach polskojęzycznych, oraz korzystano również z publikacji anglojęzycznych, w tym wydawnictwa Oxford University Press. Istotną pozycją dla prowadzonych badań jest praca autorstwa Matthew Soberg Shugarta, oraz Martina P. Wattenberga *Mixed-Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds*, zawierająca genezę mieszanego systemu wyborczego w Japonii oraz opisująca jego cechy.

Należy zaznaczyć, iż mimo tak wielu opracowań brak jest syntetycznych opracowań naukowych zawierających szczegółowe analizy czynników wewnętrznych i zewnętrznych, które miały wpływ na kształtowanie się systemu politycznego Japonii. Stąd też autor prezentowanej rozprawy podjął wysiłek badawczy celem uzupełnienia i wzbogacenia dorobku naukowego w tym obszarze.

STRUKTURA ROZPRAWY

Wstęp

•Rozdział I

Metodologia badań. Założenia i cele pracy

- 1.1. Ogólne założenia pracy
- 1.2. Zakres przedmiotowy i chronologiczny pracy
- 1.3. Stan badań i literatura przedmiotu
- 1.4. Znaczenie pracy i badań. Struktura pracy
- 1.5. Hipotezy badawcze
- 1.6. Metodologia i narzędzia badawcze

Rozdział II

Geneza i uwarunkowania kształtowania się systemu politycznego Japonii

- 2.1. Uwarunkowania historyczne
- 2.2. Uwarunkowania kulturowe
- 2.3. Uwarunkowania gospodarcze
- 2.4. Uwarunkowania międzynarodowe

•Rozdział III

Konsolidacja demokracji w Japonii – wymiar instytucjonalny

- 3.1. Ewolucja reżimu politycznego Japonii po II wojnie światowej
- 3.2. Japoński reżim polityczny w świetle konstytucji z 1946 r.
- 3.3. Cesarz
- 3.4. Władza ustawodawcza
- 3.5. Władza wykonawcza
 - 3.5.1. Pojęcie i zakres władzy wykonawczej
 - 3.5.2. Struktura funkcjonowania władzy wykonawczej
 - 3.5.3. Władza wykonawcza w strukturze systemu rządów

3.6. Władza sędziowska

3.7. Władza lokalna

Rozdział IV

„Japońska demokracja” a modele systemów politycznych wybranych państw

4.1. Przejście od autorytaryzmu do demokracji – koncepcje teoretyczne i japońska specyfika

4.2. Modele systemów rządów – ujęcie teoretyczne i praktyczne

4.2.1. System prezydencki

4.2.2. System semiprezydencki

4.2.3. System kanclerski

4.2.4. System parlamentarno-komitetowy

•Rozdział V

Systemy wyborcze – pojęcie, typologie i analiza. System wyborczy w Japonii – ewolucja i konsekwencje

5.1. Pojęcie, typologie i analiza systemów wyborczych

5.2. System wyborczy w Japonii

5.3. Charakterystyka japońskiego systemu wyborczego

5.4. Rywalizacja wyborcza i marketing polityczny w Japonii

Rozdział VI

Kształtowanie się systemu partyjnego Japonii

6.1. Etapy kształtowania się systemu partyjnego Japonii – powstanie partii politycznych

6.2. Geneza powstania i działalność Partii Liberalno-Demokratycznej

6.3. Przełamanie monopolu władzy Partii Liberalno-Demokratycznej

6.4. Transparentność a regulacje prawne dotyczące finansowania działań politycznych w Japonii

Wnioski

Bibliografia

Wykaz tabel i rysunków

Bibliografia

Akty prawne

1. *Konstytucja Japonii z dnia 3 listopada 1946 r. Weszła w życie 3 maja 1947 r./ tł. z jęz. jap.* Teruji Suzuki, wstęp Teruji Suzuki, Warszawa Wydaw. Sejmowe, 2014. (Publikowany tekst konstytucji jest zgodny ze stanem prawnym na dzień 31 grudnia 2013 r. Od dnia uchwalenia Konstytucji do dnia niniejszej publikacji nie wprowadzono do niej żadnych zmian).
2. *Konstytucja Meiji (Dai-Nippon Teikoku Kenpō; Konstytucja Cesarstwa Wielkiej Japonii)* - proklamowana 11 lutego 1889 r., weszła w życie 29 listopada 1890 r. Biblioteka Sejmowa - Die Entstehung der Meiji-Verfassung: zur Rolle des deutschen Konstitutionalismus im modernen japanischen Staatswesen / Junko Ando (exlibrisgroup.com).
3. Ustawa o Regulacji Funduszy Politycznych z 29 lipca 1948 r. Ostatnia aktualizacja: 13 czerwca 2014 r. Ustawa nr 69.
4. Deklaracja Poczdamska z 26 lipca 1945 roku, [w:] J. Makowski (red.), „Zbiór Dokumentów” 1951, nr 9–10, s. 1540–1545.

Opracowania zwarte

1. Abe H., Kawato S., *The Government and Politics of Japan*, University of Tokyo Press 1994.
2. Allemeyer B., *Right-Wing Authoritarianism*, University of Manitoba Press 1981.
3. Allen G. C., *A Short Economic History of Modern Japan 1867-1937*, London 1950.
4. Allison G. D., *The Structure and Transformation of Conservative Rule*, [w:] *Postawar Japan as History*, A. Gordon (red.), Los Angeles 1993.
5. Andressen C., *Krótką historia Japonii*, Warszawa 2009.
6. Antoszewski A., *Reżim polityczny*, [w:] A.W. Jabłoński, L. Sobkowiak (red.), *Studia z teorii polityki*, tom I, Wrocław 1999.

7. Antoszewski A. Herbut R., *Systemy polityczne współczesnego świata*, Gdańsk 2001.
8. Antoszewski A. Herbut R., *Systemy politycznej współczesnej Europy*, Warszawa 2006.
9. Antoszewski A., Herbut R. (red.), *Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porównawcza*, Wrocław 1997.
10. Ardant P., *Institutions politiques et droit constitutionnel*, Paris 2004.
11. Ashibe N., *Kempo*, wyd. 5, Tokio 2000.
12. Bailey P., *Postwar Japan. 1945*, Oxford 1996.
13. Balicki R., *Relacja między organami władzy wykonawczej – na drodze do systemu kanclerskiego?*, [w:] *Konieczne i pożądane zmiany w Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r.*, B. Banaszak, M. Jabłoński (red.), Wrocław 2010.
14. Banaszak B., *Porównawcze prawo konstytucyjne współczesnych państw demokratycznych*, Warszawa 2007.
15. Banaszak B., *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2001.
16. Bankowicz M., *Demokracja. Zasady, procedury, instytucje*, Kraków 2006.
17. Baran P.A., *Ekonomia polityczna wzrostu*, Warszawa 1963.
18. Barański M., *Samorząd terytorialny. Zmiany instytucjonalne: od demokracji bezpośredniej i przedstawicielskiej do partycypacyjnej*, Katowice 2013.
19. Bardach, J., Leśnodorski B., *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2001.
20. Bingham G., *Wybory jako narzędzie demokracji. Koncepcje większościowe i proporcjonalne*, Warszawa 2006.
21. H. P. Bix, *Hirohito and the Making of Modern Japan*, New York 2001.
22. Blechinger V., *Corruption! Rough Political Contributions in Japan, Submitted for a TI workshop on corruption and political party funding in La Pietra, Italy, October 2000.*
23. Blondel J., *Comparative Government. An Introduction*, London 1995.
24. Blondel J., *Comparing Political Systems*, New York–Washington 1972.
25. Blondel J., *The Presidential Republic*, London 2015.
26. Błuszkowski J., D. Mider, *Demokracja późnej nowoczesności*, Warszawa 2012.
27. Bossak J., *Strategia rozwoju w punkcie zwrotnym*, PWN, Warszawa 1990.
28. Braud P., *Rozkosze demokracji*, Warszawa 1995.
29. Brownlee J., *Four stages of Japanese Kokutai [National Essence]*, British Columbia 2000.
30. Buckley S., *The Prime Minister and Cabinet*, Edinburgh 2006.
31. Cohen W., *The Cambridge History of American Foreign Relations Vol. VI. America in the Age of Soviet Power, 1945-1991*, Cambridge 1999.
32. Connolly W. E., *Democracy, Pluralism and Political Theory*, Nowy Jork 2008.

33. Caplan B., *The Myth of the Rational Voter: Why Democracies Choose Bad Policies*, Princeton 2007, s. 189.
34. Chantebout B., *Le régime parlementaire moniste: gouvernement d'assemblée*, [w:] *Mélanges Burdeau*, Paris 1977.
35. Cheibub J. A., *Presidentialism, Parliamentarism, and Democracy*, New York 2007.
36. Cheibub J. A., Limongi F., *Legislative-Executive Relations*, [w:] *Comparative Constitutional Law*, T. Ginsburg, R. Dixon (red.), Northampton 2011.
37. Chmaj M., Skrzydło W., *System wyborczy w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2011.
38. Chmaj M., Żmigrodzki M., *Wprowadzenie do teorii polityki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2001.
39. Chmielewski P., *Homo agens. Instytucjonalizm w naukach społecznych*, Warszawa 2011.
40. Christensen R., *The Ruiesof the Election Game in Japan*, [w:] R. J. Hrebenar, A. Nakamura (red.), *Party Politics in Japan: Political Chaos and Stalemate in the 2 Ist Century*, Londyn 2015.
41. Chu Y., Shin D., South Korea and Taiwan [w:] *Assessing the Quality of Democracy*, red. L. Diamond, L. Morlino, Baltimore 2005.
42. Coleman L., *The Dragon in China and Japan*, New York 2008.
43. Colle A. B., Totten, G. O., *Socialist Parties in Postwar Japan*, New Heaven 1966.
44. Constant B., *Wykłady z polityki konstytucyjnej*, [w:] B. Sobolewska, M. Sobolewski, *Mysł polityczna XIX i XX w. Liberalizm*, Warszawa 1978.
45. Curtis G. L., *The Japanese Way of Politics*, Columbia University Press, 1988.
46. Czajkowski A., *System organów władzy państwowej jako kryterium demokracji*, [w:] *Studia z teorii polityki*, A. Czajkowski, L. Sobkowiak (red.), t. 3, Wrocław 2000.
47. Czajowski J., *Prezydent republiki w Ameryce Łacińskiej*, [w:] *Szkice o pozycji ustrojowej i statusie głowy państwa*, M. Grzybowski (red.), Kraków 2003.
48. Dahl R., *Demokracja i jej krytycy*, Kraków 1995.
49. Dahl R., *A Preface to Democratic Theory*. Chicago 1956.
50. Dahl R., *Demokracja i jej krytycy*, Warszawa 2012.
51. Dawidson R. H., W. J. Oleszek, *Kongres i kongresmeni*, Warszawa 1994.
52. Diamond L., Morlino L., Introduction [w:] *Assessing the Quality of Democracy*, red. L. Diamond, L. Morlino, Baltimore 2005.
53. Dickinson M. J., *The President and Congress*, [w:] *The Presidency and the Political System*, M. Nelson (red.), Los Angeles–London–New Delhi 2014.
54. Dean M., *Japan ese legal system*, Wydawca: Cavendish Pub., Londyn 2002.

55. Dubel L., Korybski A., Markwart Z., *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*, Zakamycze 2002.
56. Duhamel O., *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Paris 2003.
57. Duhamel O., *Régime semi-présidentiel*, [w:] *Lexique de science politique. Vie et institutions politiques*, O. Nay (red.), Paris 2008.
58. Duverger M., *Institutions politiques et droit constitutionnel. I – Les grands systèmes politiques*, Paris 1978.
59. Duverger M., *Political Parties*, London 1965.
60. Easton D., *The Analysis of Political Structure*, Routledge, New York 1990.
61. Elgie R., *Semi-Presidentialism. Sub-Types and Democratic Performance*, New York 2011.
62. Emi K., *Government Fiscal Activity and Economic Growth in Japan, 1868-1960*, Tokyo 1963.
63. Farris W., *Population, disease, and land in early Japan, 654–900*, United States of America 1985.
64. Ferdinand P., *Party Funding and Political Corruption in East Asia: The Cases of Japan, South Korea and Taiwan*, [w:] *Funding of Political Parties and Election Campaigns*, R. Austin, M. Tjernström (red.), International Institute for Democracy and Electoral Assistance, Stockholm 2003.
65. Fisher L., *The Constitution between Friends. Congress, the President and the Law*, London 1978.
66. Flis A., *Wartości Wschodu i wartości Zachodu*, Kraków 2005.
67. Frédéric L., *Japan Encyclopedia*, United States of America 2002.
68. Frédéric, L., *Życie codzienne w Japonii u progu nowoczesności*, przeł. E. Bąkowska, Warszawa 1988.
69. Fuji S., Seiji T., *Tokyo: Yuhikaku 1944*, [w:] Yung – Hwan Jo, *Japanese Geopolitics and The Greater East Asia Co – Prosperity Sphere*, The American University Washington 1964.
70. Gaddis J., *Public Information in Japan under American Occupation*, Geneva 1950.
71. Ganne B., Lecter, Y., *Asian Industrial Clusters, Global Competitiveness and New Policy Initiatives*. World Scientific Publishing 2009.
72. Garliccy A., L., *Wstęp*, [w:] *Konstytucja Japonii*, przeł. T. Suzuki, P. Winczorek, Warszawa 1990.
73. Gebethner S., *System rządów parlamentarno-gabinetowych, system rządów prezydenckich oraz rozwiązania pośrednie*, [w:] *Konstytucyjne systemy rządów*, M. Domagała (red.), Warszawa 1997.

74. Geddes B., *Initiation of New Democratic Institutions in Eastern Europe and Latin America* In: *Institutional Design in New Democracies: Eastern Europe and Latin America*, Eds. A. Lijphart C. H. Waisman Boulder 1996.
75. Gelei A., *Trendy wzrostu gospodarczego*, Warszawa 1974.
76. Gicquel J., E., *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Paris 2007.
77. Giddens A., *Socjologia*, Warszawa 2007.
78. Giddens A., *Życie w społeczeństwie posttradycyjnym*, [w:] U. Beck A., Giddens S., *Modernizacja refleksyjna. Polityka, tradycja i estetyka w porządku społecznym nowoczesności*, Warszawa 2009.
79. Gluck C., „End” of the Postwar. Japan at the Turn of the Millenium [w:] *States of Memory: Continuities, Conflicts, and Transformations in National Retrospection*, red. J. Olick, Michigan 2003.
80. Goodin R., Klingemann D., *Political Science: The Discipline*. In: *A New Handbook of Political Science*, ed. R.E. Goodin, H.-D. Klingemann, Oxford 1998.
81. Golinowski J., *Lek jako instrument medialnej wojny informacyjnej* [w:] *Socjotechnika lęku w polityce*, red. F. Pierchalski, J. Golinowski, Bydgoszcz 2016.
82. Gordon A., *Nowożytna historia Japonii*, Warszawa 2010.
83. Górny W., *Samorząd terytorialny w Japonii, czyli paradoks dynamicznego rozwoju autonomii obywatelskiej w warunkach ograniczonej decentralizacji*, [w:] *Współczesna Japonia. Dylematy i wyzwania*, J. Marszałek-Kawa, K. Skonieczka (red.), Toruń 2014.
84. Górski G., Salmanowicz S., *Historia ustrojów państw*, Warszawa 2001.
85. Christensen R., *The Ruiesof the Election Game in Japan*, [w:] R. J. Hrebenar, A. Nakamura (red.), *Party Politics in Japan: Political Chaos and Stalemate in the 2 Ist Century*, Londyn 2015.
86. Hall J.W., *Japonia od czasów najdawniejszych do dzisiaj*, Warszawa 1979.
87. Hallowell J.H., *Moralne podstawy polityki*, Warszawa 1993.
88. Heideking J., *Wprowadzenie. Powstanie i historia amerykańskiej prezydentury*, [w:] *Prezydenci Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. 44 portrety od Waszyngtona do Baracka Obamy*, J. Heideking (red.), Wrocław 2016.
89. Held D., *Modele demokracji*, Kraków 2010.
90. Helma S., *Rywalizacja wyborcza i marketing polityczny w Japonii podczas wyborów w 2009 r.*, Warszawa 2009.
91. Heringa A.W., Kiiver P., *Constitutions Compared. An Introduction to Comparative Constitutional Law*, Cambridge–Antwerp–Portland 2012.

92. Hilska V., *Dzieje i kultura narodu japońskiego. Krótki zarys*, Warszawa 1957.
93. Hirschmeier J., *The Origins of Entrepreneurship in Meiji Japan*, Harvard 1964.
94. Hitoshi K., *Shin chiho jichi ho – New local autonomy law*, Tokyo 1999.
95. Hix S., *System polityczny Unii Europejskiej*, Warszawa 2010.
96. Hofstede G., *Kultury i organizacje*, tłum. M. Durska, Warszawa 2000.
97. Hori H., *The Changing Japanese Political System*, Nowy Jork 2005.
98. Hrebemar R. J., *Japan's New Party System*, Westview Press 2000.
99. Huntington S., *Trzecia fala demokratyzacji*, Warszawa 1995.
100. Huntington S., *Przyszłość demokracji*, tłum. Marek Tabin, Wyd. Myśl, Warszawa 1985.
101. Iskenderow A., *Toyotomi Hideyoshi*, Warszawa 1991.
102. Izydorczyk J., *Hanzai znaczy przestępstwo*, Warszawa 2008.
103. Jansen M., *The Making of Modern Japan*, Harvard 2002, s. 667.
104. Jaźwiński R., *Historiozoficzne meandry mitu "Nowego Państwa" (mitu założycielskiego). Próba interpretacji schematu dziejowego IV RP [w:] Mity, symbole i rytuały we współczesnej polityce*, red. B. Szklarski, Warszawa 2008.
105. Jednaka W., *Gabinety koalicyjne w III RP*, Wrocław 2004.
106. Jofan N., *Dawna kultura Japonii*, Warszawa 1977.
107. Jones C. J., *The American Presidency. A Very Short Introduction*, New York 2007.
108. Josephson J., *The Invention of Religion in Japan*, Londyn 2009.
109. Kamiński A. Z., *Instytucje polityczne wobec układów nieformalnych: nomadzi instytucjonalni i flexianie*, [w:] *Instytucje: konflikty i dysfunkcje*, M. Jarosz (red.), Warszawa 2012.
110. Karolak K., *Proces decyzyjny i wywieranie wpływu w japońskiej polityce na przykładzie rządów Partii Liberalno-Demokratycznej* [w:] *Współczesna Japonia. Dylematy i wyzwania*, red. J. Marszałek-Kawa, K. Skonieczka, Toruń 2014.
111. Karolczak K., *Kokkai-parlament Japonii*, Warszawa 1995.
112. Karolczak K., *Specyfika systemu politycznego Japonii*, [w:] *Japonia: mocarstwo na rozdrożu*, E. Potocka, M. Pietrasiak (red.), Łódź 2004.
113. Karolczak K., *System konstytucyjny Japonii*, Warszawa 1999.
114. Karolczak K., *Konstytucja Japonii u progu XXI w. (w 50. rocznicę wejścia w życie)*, [w:] *Państwo, demokracja, samorząd. Księga jubileuszowa na sześćdziesięciopięciolecie Profesora Eugeniusza Zelińskiego*, T. Mołdawa (red.), Warszawa 1999.
115. Katz R. S., *Democracy and Elections*. New York–Oxford 1997.

116. Kelly A. C., Williamson, J. G., *Lessons from Japanese Development. An Analytical Economic History*, Chicago and London, 1974.
117. Kepplinger H.M., *Demontaż polityki w społeczeństwie informacyjnym*, Kraków 2007.
118. Kerr A., *Dogs and Demons. Fall of Modern Japan*, Penguin Books, London 2001, Kraków 2008.
119. Kijowski M., *System polityczny współczesnej Japonii* [w:] IDO: *Ruch dla kultury – movement for culture*, Tom III, Wydawnictwo Stowarzyszenie Idokan Polska, Rzeszów 2002.
120. Kimitada M., *Neither East nor West But All Alone* [w:] *Japan Examined: Perspectives on Modern Japanese History*, red. H. Wray, H. Conroy, Honolulu 1983.
121. Kishimoto K., *Politics in modern Japan. Development and Organisation*, Tokyo 1995.
122. Kitagawa J. M., *Religion in Japanese History*, Columbia University Press, New York 1966.
123. Konishi W. S., *Japans History 2009 Elections: Implications for U.S. Interests*, The Tokyo Foundation 2009.
124. Korybski A., L. Leszczyński, A. Pieniążek, *Wstęp do prawoznawstwa*, Lublin 2000.
125. Kość A., *Filozoficzne podstawy prawa japońskiego w perspektywie historycznej*, Lublin 2001.
126. Kotański W., *Japońskie opowieści o bogach*, Warszawa 1990.
127. Kotański W., *Opowieści o pierwszych władcach japońskich*, Warszawa 1990.
128. Kowalski J., *Państwo a system polityczny*, [w:] K. Opalek (red.), *Z zagadnień teorii polityki*, Warszawa 1978.
129. Koziński J., *Cywilizacja strachu i kultura nadziei*, „Nauka” 2/2007, s. 8; A. Sepkowski, *Człowiek a przyszłość*, Toruń 2005.
130. Kozowski S. G., *Systemy ekonomiczne*, Lublin 2004.
131. Kozyra, A., *Samurajskie chrześcijaństwo*, Warszawa 1995.
132. Kryszewski G., *Japonia* [w:] *Systemy ustrojowe państw współczesnych*, S. Bożyk, M. Grzybowski (red.), Białystok 2012.
133. Kubas S., *Konsolidacja demokracji w systemie politycznym. Przykład powojennej Japonii (1945–2010)*, Katowice 2011.
134. Kuznetsa S., *Modern Economic Growth, Rate, Structure, and Spread*, New Haven and London 1967.
135. Landes, D. S., *Japan and Europe: Contrasts in Industrialization* [w:] Lockwood, *The State and Economic Enterprise in Japan*, New Jersey 1965.
136. Large S., *Emperor Hirohito and Showa Japan. A Political Biography*, Londyn 1996.

137. Lauvaux P., *Les grandes démocraties contemporaines*, Paris 2004.
138. Lee M., *Confucian Traditions Modern East Asia: Their Destinies and Prospects*, Wiesbaden 2010.
139. Levy Y., *The End of Environmentalism (as We Know It)* [w:] *Liberal Democracy and Environmentalism*, red. M. Wissenburg, Y. Levy, Londyn 2004, s. 53.
140. Lenin W. I., *Dziela, t. 15*, Warszawa 1956.
141. Leszczyński L., *Japonia: kontynuacja i negacja*, Lublin 1994.
142. Levine S. B., *Industrial Relations in Postwar Japan*, Urbana 1957.
143. Lijphart A., *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, New Haven 1999.
144. Linz J.J., *Authoritarian Regime: Spain, Mass Politics*. *Studies in Political Sociology*, New York 1970.
145. Linz J.J., *Totalitaryzm i autorytaryzm*, J. Szczupaczyński (wybór i opracowanie), *Władza i społeczeństwo. Antologia tekstów z zakresu socjologii polityki*, Warszawa 1995.
146. Linz J.J., *Wady systemu prezydenckiego*, [w:] *Przyszłość demokracji. Wybór tekstów*, Warszawa 2005.
147. Lockwood W., *The Economic Development of Japan: Growth and Structural Change, 1868-1938*, Princeton 1954.
148. Löschnak F., *Rząd i parlament*, [w:] *Parlament Republiki Austrii*, H. Schambeck (red.), Warszawa 1997.
149. Ludwikowski R., *Prawo konstytucyjne porównawcze*, Toruń 2000.
150. Łuczko M., Hirobumi I., *Czołowi politycy Japonii okresu Meiji (1868-1912)*, Warszawa 2006.
151. Łopatka A., *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 1975.
152. MacArthur D., *Reminiscences*, New York 1964.
153. Maddison A., *Economic Growth in Japan and the USSR*, London 1969.
154. Magnusson L., Ottosson, J., *Path Dependence: Some Introductory Remarks In: The Evolution of Path Dependence*, Cheltenham 2009.
155. Maki J.M., *The Constitution of Japan: Pacifism, Popular Sovereignty and Fundamental Human Rights*, [w:] *Japanese Constitutional Law*, P.R. Luney jr., K. Takahashi (red.), Tokio 1993.
156. Małajny R. M., *Amerykański prezydenjalizm*, Warszawa 2012.
157. Małajny R. M., *Rozdział władzy w systemie parlamentarnym*, [w:] *Parlamentarny system rządów. Teoria i praktyka*, T. Mołdawa, J. Szymanek, M. Mistygacz (red.), Warszawa 2012.

158. Małajny R. M., *Trzy teorie podzielonej władzy*, Katowice 2003.
159. March J. G., Olsen J. P., *The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life* "The American Political Science Review", Cambridge University Press 1984.
160. Massot J., *Chef de l'État et chef du Gouvernement. Dyarchie et hiérarchie*, Paris 1993.
161. Matyja R., *Przywódstwo i instytucje*, [w:] *Budowanie instytucji państwa 1989–2001. W poszukiwaniu modelu*, I. Jackiewicz (red.), Warszawa 2004.
162. McKenzie R., *British Political Parties*, New York 1955.
163. Melanowicz M., *Literatura japońska, tom 1*, Wydawnictwo PWN 1994.
164. Melanowicz M., *Polisystemowość i polisemizm w cywilizacji i kulturze japońskiej, Wartości wschodu i wartości zachodu spotkania cywilizacji*, Wydawnictwo Universitas, Kraków 2006.
165. Mezey M. L., *Presidentialism. Power in Comparative Perspective*, London 2013.
166. Michihiro K., *Local Government in Japan*, Tokyo 2010.
167. Michio M., *Local Power in the Japanese State*, Berkeley 1997.
168. Minami R., Ono A., *Economic Growth with Dual Structure: An Econometric Model of the Prewar Japanese Economy*, Tokyo 1972.
169. Młodawska J., *Japonia. Państwo a sektor prywatny*, Warszawa 1999.
170. Morishima M., *Why has Japan succeeded?*, Cambridge University Press, 1982.
171. Mosca G., *The Ruling Class*, McGraw Hill, New York 1939.
172. Nakano M., *The Changing Legislative Process in the Transitional Period*, [w:] *Japanese Politics Today. Beyond Karaoke Democracy*, New York 1997.
173. Nishino N., *Changing Histories: Japanese and South African Textbooks in Comparison (1945-1995)*, Gottingen 2011.
174. Noda Y., *Introduction au droit japonais*, Paryż 1966.
175. Nohlen D., *Prawo wyborcze i system partyjny. O teorii systemów wyborczych*, Warszawa 2004.
176. Norman E. H., *Japan's Emergence as a Modern State: Political and Economic Problems of the Meiji Period*, New York 1946.
177. Norris P., *Driving Democracy. Do Power-Sharing Institutions Work?* Cambridge 2008.
178. Ohkawa K., Rosovsky H., *Japanese Economic Growth. Trend Acceleration in the Twentieth Century*, Stanford and London 1973.
179. Ohsugi S., *The Organisation of Local Government Administration in Japan*, Tokyo 2009.
180. Ozawa I., *Blueprint for New Japan. The Rethinking of Nation – tłumaczenie: L. Rubinfain*, Kodansha, International, Tokyo-New York-London 1994.

181. Pałasz-Rutkowska E., Starecka K., *Historia Państw Świata w XX w. Japonia*, Warszawa 2004.
182. E. Pałasz-Rutkowska, *Cesarz Meiji – symbol nowych czasów* (red.), *Japonia okresu Meiji – od tradycji ku nowoczesności*, Warszawa 2006.
183. Pałęcki K., *Wprowadzenie do normatywnej teorii władzy politycznej*, [w:] *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*, B. Szmulik, M. Żmigrodzki (red.), Lublin 2002.
184. K. Pałęcki, O potrzebie wizji dobrego państwa, [w:] *Wizje dobrego państwa. Idee i teorie*, red. A. Lisowska, A. Jabłoński, Toruń 2007, s. 12-13.
185. Parini P., *Les institutions politiques*, Paris 1984.
186. Pasierbiński T., *Monarchie świata: poczet rodów królewskich*, Wydawnictwo ISKRY, Warszawa 2002.
187. Pempel T. J., *Democracy in Japan*, w: *Japan. A new kind of superpower?*, C. Garby, M. Brown Bullock (red.), Baltimore, University Press, London 1994.
188. Pietraś Z. J., *Decydowanie polityczne*, Warszawa-Kraków 2000.
189. Piewzner J. A., *Gosudarstwo w ekonomikie Japonii*, Moskwa 1976.
190. Pigulewskaja E. A., *Teorii ekonomicznego rosta w burżuaznej politekonomii Japonii*, Moskwa 1976.
191. Podolak M., Żmigrodzki, M. *System polityczny i jego klasyfikacje* [w:] *Współczesne systemy polityczne*, M. Żmigrodzki, B. Dziemidok-Olszewska (red.), Warszawa 2013.
192. Polit J., *Hirohito, cesarz Showa (1901-1989)*, [w:] *Smutny kontynent. Z dziejów Azji Wschodniej w XX w.*, J. Polit (red.), Kraków 2002.
193. Polsby N. W., *Some Landmarks in Modern Presidential-Congressional Relations*, [w:] *Both Ends of the Avenue. The Presidency, the Executive Branch and the Congress in the 1980s*, A. King (red.), Washington–London 1983.
194. Popławska E., *Instytucja prezydenta w systemie politycznym V Republiki Francuskiej*, Warszawa 1995.
195. Popławska E., *Tennō – doktryna, prawo, praktyka. Instytucja cesarza w perspektywie reformy konstytucji Japonii*, [w:] *Konstytucja i władza we współczesnym świecie. Doktryna – prawo – praktyka*, Warszawa 2002.
196. Potocka E., *Współczesna Japonia: Mocarstwo na rozdrożu*, Łódź 2004.
197. Prélot H. P., *La Ve République à l'anglaise ou la fi n du «présidentialisme»*, [w:] *Les 50 ans de la Constitution*, D. Chagnollaud (red.), Paris 2008.
198. Quermonne J., L., *Les régimes politiques occidentaux*, Paris 2000.

199. Rhodes R. A., *From Prime Ministerial Power to Core Executive*. In: *Prime Minister, Cabinet and Core Executive*, red. R.A.W. Rhodes, P. Dunleavy, London 1995.
200. Richardson B., *Japanese Democracy. Power, Coordination and Performance*. Yale University Press, London 1997.
201. Riggs F., W., *Presidentialism: A Problematic Regime Type*, [w:] *Parliamentary versus Presidential Government*, A. Lijphart (red.), New York 1992.
202. Ringen S., *What Democracy Is For: On Freedom and Moral Government*, Princeton 2007, s. 13; B. Woodall, *Growing Democracy in Japan*, Lexington 2014, s. 6.
203. Rix A., *Japan's economic aid: policy-making and politics*, Londyn 1980.
204. Rosanvallon P., *Kontrdemokracja. Polityka w dobie nieufności*, Wrocław 2011.
205. Roskin M. G., Cord R. L., Medeiros J. A., *Wprowadzenie do nauk politycznych*, Poznań 2001.
206. S. Ryang, *The Great Kanto Earthquake and the Massacre of Koreans in 1923: Notes on Japan's Modern National Sovereignty*, „Anthropological Quarterly” 2003.
207. S. Salmonowicz, *Historia ustrojów państw*, Warszawa 2001.
208. Samaryna H., *Deflacja w Japonii*, PWE, Warszawa 2010.
209. Sarnecki P., *Współczesne rozumienie podziału władzy*, [w:] *Nowa Konstytucja RP – wartość, jednostka, instytucje*, K.B. Janowski (red.), Toruń 2007.
210. Sartori G., *Comparative Constitutional Engineering. An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes*, London 1997.
211. Sartori G., *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*, Cambridge 1976.
212. Sartori G., *Teoria demokracji*, Warszawa 1998.
213. Sasatami R., *Kodai-nihon-no minzoku-to seikatsu*, Tokio 1962.
214. Saward M., *Demokracja*, Warszawa 2008.
215. Schulze H., *La position du Président du Reich dans la République de Weimar*, [w:] *Les régimes semiprésidentiels*, M. Duverger (red.), Paris 1986.
216. Schumpeter J. A., *Kapitalizm, socjalizm, demokracja*, Warszawa 2009.
217. Sekuła P., *Kultura polityczna a konsolidacja demokracji*, Kraków 2009.
218. Shimizu A., *West/Japan Dichotomy in the Context of Multiple Dichotomies* [w:] *Dismantling the East-West Dichotomy: Essays in Honour of Jan Van Bremen*, red. J. Hendry, Heung Wah Wong, Nowy Jork 2006.
219. Shindo M., Kawato S., *The Government and Politics of Japan*, Tokyo 1994.
220. Shun'ichi F., Toshihiro M., *Japan's Road to Pluralism: Transforming Local Communities in the Global Era*, Tokyo 2003.

221. Sielski J., *Teoretyczne aspekty przywództwa politycznego. Casus Polski*, Toruń 2013.
222. Silverman D., *Interpretacja danych jakościowych*, Warszawa 2009.
223. Skrabacz E., *Ogarnąć przeszłość – polityczność historii i pamięci w III RP*, [w:] *Targowisko przeszłości. Społeczne konsekwencje popkulturowych sposobów opowiadania o świecie minionym*, E. Nieroba (red.) Warszawa 2011.
224. Skrzydło W., *Ustrój polityczny w świetle Konstytucji z 1997 r.*, Warszawa 2008.
225. Smith T. C., *Political Change and Industrial Development in Japan: Government Enterprise 1868-1880*, Stanford 1955.
226. Soberg M., Wattenberg M. P., *Mixed-Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds*, Now York 2001.
227. Sobolewska-Myślik M., *Partie i systemy partyjne na świecie*, Warszawa 2004.
228. Sokolewicz W., *Niektóre problemy działania egzekutywy na tle Konstytucji z 1997 r.*, [w:] *Prawa człowieka. Społeczeństwo obywatelskie. Państwo demokratyczne. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Pawłowi Sarneckiemu*, P. Tuleja, M. Florczak-Wątor, S. Kubas (red.), Warszawa 2010.
229. Sokół W., *Geneza i ewolucja systemów wyborczych w państwach Europy Środkowej i Wschodniej*, Lublin 2007.
230. Sokół W., Żmigrodzki M., *Współczesne partie i systemy partyjne. Zagadnienia teorii i praktyki politycznej*, Lublin 2008.
231. Sosnowski, L., *Natura – ciało – kultura uwagi na temat Japonii*, Kraków 2011.
232. *Sources of Japanese Tradition*, T. de Bary (red.), Nowy Jork 1964.
233. Splisgart J., *Obrzędowość rodzinna w Japonii. Społeczny wymiar obrzędów przejścia oraz kultu zmarłych dawniej i dziś*, Wrocław 2005.
234. Stockwin J., *The Need for Reform in Japanese Politics* [w:] *The Vitality of Japan: Sources of National Strength and Weakness*, red. A. Clesse, T. Inoguchi i in., Nowy Jork 1998.
235. Sugimoto Y., *An Introduction to Japanese Society*, Cambridge 1997.
236. Sutor J., *Prawo dyplomatyczne i konsularne*, Warszawa 1993.
237. Suzuki D., *Zen i kultura japońska*, Kraków 2009.
238. Suzuki T., Winczorek, P., *Konstytucja Japonii*, Wrocław 1990.
239. Swanson P. L., Chilson C., *Nanzan guide to japanese religions*, United States of America 2006.
240. Szymanek J., *Determinanty amerykańskiego systemu prezydenckiego*, [w:] *Idee, instytucje i praktyka polityczna Stanów Zjednoczonych Ameryki*, P. Laidler, J. Szymanek (red.), Kraków 2014.

241. Szymanek J., *System rządów Republiki Kazachstanu: przyczynek do badań nad poradzieckimi systemami politycznymi*, [w:] *W kręgu zagadnień konstytucjonalizmu oraz współczesnego państwa*, V. Serzhanova (red.), Rzeszów 2015.
242. Szymanek J., *Systemy rządów w krajach WNP: metodologia badań ustrojowo porównawczych*, [w:] *Przywództwo, elity i transformacje w krajach WNP*, T. Bodio (red.), Warszawa 2010.
243. Takahashi, M., *Modern Japanese Economy since the Meiji Restoration*, Tokio 1967.
244. E. Takemae, *Allied Occupation of Japan*, New York 2002.
245. Tanaka H., *Evaluation in Local Governments in Japan*, Tokio 2009.
246. N. Tomita, A. Nakamura, R. J. Hrebienar, *The Liberal Democratic Party: The Ruling Party of Japan* [w:] *The Japanese Party System*, red. R. J. Hrebienar, Boulder 1992.
247. Totman C., *Historia Japonii*, Kraków 2009.
248. Tselichtchev I., Debroux P., *Asia's Turning Point*. John Wiley and Sons, Singapore 2009.
249. Tocqueville de A., *O demokracji w Ameryce*, Warszawa 1976.
250. Tsuru S., *Essays on Japanese Economy*, Tokyo 1958.
251. Tsutsui W. M., *A companion to Japanese history*, Singapore 2009.
252. Tubielewicz J., *Historia Japonii*, Wrocław 1984.
253. Tubielewicz J., *Mitologia Japonii*, Warszawa 1977.
254. Tubielewicz J., *Od mitu do historii, Wykłady o Japonii*, Warszawa 2006.
255. Turnbull S., *Samuraje. Dzieje japońskich wojowników*, Warszawa 2007.
256. Turpin D., *Le régime parlementaire*, Paris 1997.
257. Tushnet M., *The Constitution of the United States of America. A Contextual Analysis*, Portland 2009.
258. Uziębło P., *Zasada równości wyborów parlamentarnych w państwach europejskich i południowoamerykańskich*, Warszawa 2013.
259. Varley P., *Kultura japońska*, Kraków 2006.
260. Wallner M., *Koncepcje teoretyczne systemu rządów: źródła, założenia, krytyka*, [w:] *Systemy rządów w perspektywie porównawczej*, J. Szymanek (red.), Warszawa 2014.
261. Wei T., *The birth of Japan*, China 1975.
262. Węgrzecki J., *Wpływ, autorytet, dominacja. Teorie władzy i ich struktura*, Warszawa 2011.
263. Wheare K. C., *Ciała ustawodawcze*, New York 1990.
264. Wiatr J. J., *Marksistowska teoria rozwoju społecznego*, Warszawa 1973.
265. Wiatr J. J., *Socjologia polityki*, Warszawa 2002.

266. Widacki J., *Przestępczość i wymiar sprawiedliwości karnej w Japonii*, Lublin 1990.
267. Williams R., *Aspects of Party Finance and Political Corruption*, [w:] R. Williams, *Party Finance and Political Corruption*, New York 2000.
268. Winczorek P., *Wstęp do nauki o państwie*, Warszawa 1997.
269. Wojciszke B., *Psychologia społeczna*, Warszawa 2013, s. 24.
270. Wojtasik W., *Funkcje wyborów w III Rzeczypospolitej. Teoria i praktyka*, Katowice 2012.
271. Wołek A., *Demokracja nieformalna. Konstytucjonalizm i rzeczywiste reguły polityki w Europie Środkowej po 1989 r.*, Warszawa 2004.
272. Yung-Hwan J., *Japanese Geopolitics and The Greater East Asia Co – Prosperity Sphere*, The American University Washington 1964.
273. Ząbkowicz A., *Instytucje i wzrost gospodarki Japonii*, Kraków 2006.
274. Zeigler H., *The Irony of Democracy: An Uncommon Introduction to American Politics*. Wadsworth 2009.
275. Zieliński E., *Nauka o państwie i polityce*, Warszawa 2001.
276. Zirk-Sadowski M., *Metodologie teorii prawa a problem polityczności prawoznawstwa. Aspekt behawioralny i intensjonalny* [w:] *Polityczność nauki prawa i praktyki prawniczej*, A. Bator, P. Kaczmarek (red.), Wrocław 2017.
277. Znaniecki F., *Upadek cywilizacji zachodniej*, [w:] *Pisma filozoficzne, Tom 2*, Warszawa 1991.
278. Zwierzchowski E., *Kanclerz a rząd federalny*, [w:] *Ustrój państwowy Republiki Federalnej Niemiec*, L. Janicki (red.), Poznań 1986.
279. Zwierzchowski E., *Wprowadzenie do nauki prawa konstytucyjnego państw demokratycznych*, Katowice 1992.
280. Żakowski K., *Japonia po wyborach do Izby Reprezentantów w 2009 roku*, [w:] *Współczesna Azja Wschodnia. Wybrane zagadnienia*, K. Żakowski (red.), Łódź 2011.
281. M. Żmigrodzki, *Encyklopedia Politologii*, t. 3: *Partie i Systemy Partyjne*, Kraków 1999.
282. Żukowski A., *Gerrymandering – manipulacja granicami okręgów wyborczych w systemach demokratycznych*, [w:] *Przestrzeń wyborcza Polski*, M. Kowalski (red.), Warszawa 2003.
283. Żukowski A., *System wyborczy do Sejmu i Senatu RP*, Warszawa 2004.
284. Żyromski M., *Teorie elit a systemy polityczne*, Poznań 2007.
285. Żywczyński M., *Historia powszechna 1789-1870*, Warszawa 2002.

1. Balicki R., *Weto prezydenckie jako element postępowania legislacyjnego*, „Przegląd Sejmowy” 1999, nr 3.
2. Casas-Zamora, K., “Political” Nance and State funding system: an overview, Costa Rica 2008.
3. Colliard J.C., *Un confirmation de l'évolution présidentiale de l'Exécutif*, „Revue politique et parlementaire” 2007, nr 1045.
4. Cohendet M. A., *Cohabitation et Constitution*, „Pouvoirs” 1999, nr 91.
5. Dobroczyński M., *Wpływ naśladownictwa na międzynarodowe stosunki gospodarcze*, „Ekonomista”, 1975.
6. Easton D., *An Approach to the Analysis of Political Systems*, „World Politics” 1957, Vol. 9, No. 3.
7. Elgie R., *Models of Executive Politics: a Framework for the Study of Executive Power Relations in Parliamentary and Semi Presidential Regimes*, „Political Studies” 1997, Vol. XLV, Issue 2.
8. Gicquel J., *La reparlementarisation: un perspective d'évolution*, „Pouvoirs” 2008, nr 126.
9. Górny W., *Japońskie inspiracje dla rozwoju samorządności lokalnej w Polsce*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2018, z. 13.
10. Grzybowski M., *Rada Ministrów i administracja rządowa a członkostwo Polski w Unii Europejskiej (wybrane zagadnienia konstytucyjne)*, „Przegląd Sejmowy” 2005, nr 3 (68).
11. Grzybowski M., *System rządów (Sejm — Prezydent — Rada Ministrów)*, [w:] *System rządów Rzeczypospolitej Polskiej. Założenia konstytucyjne a praktyka ustrojowa*, M. Grzybowski (red.), Warszawa 2006.
12. M. Jarymowicz, D. Bar-Tal, The dominance of fear over hope in the life of individuals and collectives, „European Journal of Social Psychology”, nr.36 2006; B. Kamiński, Fear Management. Foreign threats in the postwar Polish propaganda – the influence and the reception of the communist media (1944 – 1956), Florencja 2016.
13. Karolczak K., *Japońska demokracja tatemaie, czy honne*, „Azja - Pacyfik” nr 1/98.
14. Kaśmierski T. J., *Matematyka i polityka, czyli dobrodziejstwa jednomandatowości*, „Rzeczpospolita”, dodatek „Prawo co dnia”, 20 lipca 2000.
15. D. Keltner, J. Haidt, Social Functions of Emotions at Four Levels of Analysis, „Cognition and Emotion” nr 13 (5) 1999, s. 513.
16. Krisher B., *Awaiting the Explosion*, „Newsweek” 1970, nr 75.
17. Linz J.J., *Totalitaryzm i reżimy autorytarne*, [w:] Fred Greenstein i Nelson Polsby (red.), *Handbook of Political Science* Vol. 3.

18. Łabno A., *Parlamentaryzm zracjonalizowany. Przyczynek do dyskusji*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2005, t. LXV.
19. March J. G., Olsen, J. P., *The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life* “The American Political Science Review” 1984, Vol 78, no 3.
20. Minoru T., *Japan-China Friendship – Myth and Reality*, „Japan Quarterly”, Asahi Shim-bun Publishing Company, Tokyo, vol. XXVIII, No. 1, January–March 1981.
21. Młodawska J., *Kryzys systemu bankowego i finansowego w Japonii – drogi wyjścia*, „Bank i Kredyt” 2003.
22. Natoto K., *My Vision of a New Party*, „Japan Echo”, Winter 1996.
23. Nishimura K., *Japanese Politics: Reviewing the Situation*, „Look Japan”, 1997.
24. Portelli H., *Arbitre ou chef de l’opposition?*, „Pouvoirs” 1999, nr 91.
25. Pułło A., *Podział władzy. Aktualne problemy w doktrynie, prawie i współczesnej dyskusji konstytucyjnej w Polsce*, „Przegląd Sejmowy” 1993, nr 3.
26. Rustow D., *Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model*, “Comparative Politics” 1970, nr 2.
27. Siaroff A., *Comparative Presidencies, The Inadequacy of the Presidential, Semi-Presidential and Parliamentary Distinctions*, „European Journal of Political Research” 2003, t. 43, nr 3.
28. Skotnicki K., *Wpływ funkcji wyborów na prawo wyborcze i system wyborczy. Zarys problematyki*, „Przegląd Sejmowy” 2009, nr 79 (2).
29. Splisgart J., *Instytucja gejszy. Przykład adaptacji tradycji w społeczeństwie japońskim*, „Lud” 2005, t. 85.
30. Szymanek J., Ozierańska W., *Binominalny system wyborczy*, „Studia Wyborcze”, 2009.
31. Szymanek J., *Arbitraż polityczny głowy państwa (w świetle doktryny francuskiej)*, „Państwo i Prawo” 2008, z. 7.
32. Toshiyuki K., *Vectors of Change in Japan’s Political and Fiscal Decentralization*, „Social Science Japan Journal” 2007, vol. 37, issue 9.
33. Tsuji K., *Political Tendencies in the Past – war Japan*, “The Annals of the American Academy of Political and Social Science”, November 1956.
34. Wach-Górny U., Górny W., *Między prawem a kulturą – kilka uwag na temat recepcji zachodnich rozwiązań prawnych na japoński grunt społeczno-kulturowy*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2015, z. 7.
35. W. Wojtasik, *Electoral Manipulations*, „Roczniki Nauk Społecznych”, Tom 7 (43), nr 3 2015.

36. Zaleska M., *Kryzys w japońskim systemie bankowym*, „Bank i Kredyt” 2001, nr 9.
37. Żakowski K., *Zniesienie frakcyjności w japońskiej Partii Liberalno-Demokratycznej: stare zadanie w nowych czasach*, „Azja-Pacyfik”, 2008, nr 11.

Źródła internetowe

1. Ludność Japonii. Demografia 2023: przyrost naturalny, średni wiek. Prognozy i dane historyczne. (populationof.net) (data dostępu: 20.05.2023).
2. https://pl.wikipedia.org/wiki/Religia_w_Japonii (data dostępu: 20.05.2023).
3. The Economist Democracy Index 2012, za: https://portoncv.gov.cv/dhub/porton.por_global.open_file?p_doc_id=1034, dostęp: 7.09.2014;
4. The Economist Democracy Index 2014, za: <http://www.sudestada.com.uy/Content/Articles/421a313a-d58f-462e-9b24-2504a37f6b56/Democracy-index-2014.pdf>, dostęp: 20.08.2015.
5. *Konstytucja Meji*, <http://www.konnichiwa.pl/konstytucja-meiji,2,209.html>. (dostęp: 14.03.2022).
6. <http://www.polityka.pl/swiat/przegladprasy/301326,1,zmiana-wladzy-w-japonii.read>, (dostęp: 25.06.2022).
7. L. Oręziak: *Bank centralny Japonii*. www.bankikredyt.nbp.pl/content/2006/2006_10/BIKW_10_2006.pdf.
8. <http://www.heritage.org/>, (dostęp: 25.09.2021).
9. Index of Economic Freedom 2012. Heritage Foundation 2012. <http://www.heritage.org>, (dostęp: 25.09.2021).
10. <http://www.fairvote.org/?page=1596>, http://www.smartmobs.com/archive/2005/12/12/japanese_electi.html (dostęp: 01.10.2021).
11. <http://www.kunaicho.go.jp/e15/ed15-01.html>, (dostęp: 01.10.2021).
12. Cesarz Japonii, <http://azumi.blog.pl/gal,158413,title,Cesarz-Japonii,index.html?ticaid=6c652>, (dostęp: 30.05.2021).
13. *Konstytucja Japonii*, <http://www.pl.emb-japan.go.jp/relations/konstytucja.htm>, (dostęp: 10.08.2021).
14. http://www.nationarchive.com/Summaries/v052il1348_07.htm, (dostęp 01.10.2021).
15. <http://www.senat.fr/senatsdumonde/english/japon.html>, (dostęp: 01.10.2020).
16. Japońskie prawo wyznaczało różne liczby ministrów w powojennym okresie i tak przykładowo: w 1947 r. - 16, w 1965 r. - 17, w 1967 r. - 18, w 1971 r. - 18, w 1974 r. - 20, a po reformie administracji centralnej od 2001 r. - 14. Zob. szerz. http://www.kantei.go.jp/foreign/cabinet_system/3-2.html, (dostęp: 01.10.2021).

17. Konstytucja Japonii, <http://www.pl.emb-japan.go.jp/relations/konstytucja.htm>, (dostęp: 10.08.2021).
18. Administracja Japonii, <http://web-japan.org/factsheet/local/govern.html>, (dostęp: 20.09.2021).
19. *Konstytucja Meiji*, <http://www.konnichiwa.pl/konstytucja-meiji,2,209.html>, (dostęp: 23.08.2021).
20. <http://www.pl.emb-japan.go.jp/relations/konstytucja.htm>, Art. 76. (dostęp: 08-09-2021).
21. *Encyklopedia PWN*, <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo.php?id=4574395>, (dostęp: 09-09-2021).
22. <http://www.japonia.org.pl/?q=pl/content/rz%C4%85d-japonii>, (dostęp: 08-09-2021).
23. http://tokyo.trade.gov.pl/pl/japan/article/detail,503,Informacje_o_Japonii.html, (dostęp: 15-09-2021).
24. Por. „*Local Self-Government. Groving citizen Awareness and a Push for Local Authority*”, [w:] <http://webjapan.org/factsheet/pdf/LOCALGOV.PDF> (dostęp: 01.10.2021).
25. <http://www.polska-azja.pl/2010/09/18/amkudari-gerrymandering-i-koenkai-czyli-o-fenomenach-japonskiego-zycia-politycznego/>, (dostęp: 30.09.2018).
26. www.jcp.or.jp/english, (dostęp: 24.10.2021).
27. Berton, *The Japanese Communist Party and Its Transformations* w: R. J. Hrebenar *Japan's New Party System*, Westview Press 2000, www.jpri.org, (dostęp: 24.10.2021).
28. www.jimin.jp/jimin/english, (dostęp: 23.10.2021).
29. <http://www.kanzaki.com/jinfo/PoliticalParties.html#LDP>, (dostęp: 30.10.2021).
30. www.jimin.jp/jimin/english, (dostęp: 30.10.2021).
31. *BBC News*, <http://search.bbc.co.uk/cgi-bin/search/results.pl>, (dostęp: 30.10.2021).
32. <https://www.jimin.jp/english/about-ldp/constitution/index.html> (dostęp: 08.02.2021).
33. <http://www.rp.pl/artykul/337724.htm> *Prin t=tak* (dostęp: 30.09.2021).
34. G. L. Curtis, *The government of modern Japan*, <http://afe.easia.columbia.edu/at/jpelect/govjel01.html>, (dostęp: 26.01.2021).
35. Japan's top two political parties release campaign promises for August elections, <http://www.examiner.com/article/japan-s-top-two-political-parties-release-campaign-promises-for-august-elections> (dostęp: 30.09.2021).
36. Profile: Miyuki Hatoyama, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/8258626.htm>, (dostęp: 30.09.2018).

37. Iciparis Twitter-Free Election Campaign, <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,1917137.00.html>, (dostęp: 30.09.2021).
38. New Tricks as Japan election looms, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8204994.stm> (dostęp: 30.09.2021).
39. Japan election campaign opens; voters eye change, <http://vfwreuters.com/article/2009/08/18/us-japan-election-idUST12547320090818>, (dostęp: 30.09.2021).
40. *Dryfując ku przepaści- Japonia po wyborach*, <http://www-polska-azja.pl/2009/09/16/dryfujac-ku-przepasci-japonia-po-wyborach/>, (dostęp: 30.09.2021).
41. Yomiuri Shinbun, <http://www.yomiuri.co.jp/election/shugiin2009/>, (dostęp: 30.09.2021).
42. *Election System in Japan*, Free Choice Foundation, Kansai 2007, s. 46–47, <http://www.freechoice.jp/electionsystem.pdf>, (dostęp: 03.11.2021).
43. www.japantimes.co.jp/news/2004/10/26/national/political-funds-law-revision-not-the-answer/, (dostęp: 06.10.2018).
44. M. Ito, *Funds law no match for wily politicians*, "e Japan Times" 11.09.2017, <http://www.japantimes.co.jp/news/2007/09/11/reference/funds-law-no-match-for-wily-politicians/>, (dostęp: 03.11.2021).
45. <http://www.soumu.go.jp/senkyo/index.html>, (dostęp: 03.11.2021).
46. <http://www.asahi.com/shimen/articles/TKY201309270815.html>, (dostęp: 03.11.2021).
47. *Political Funds Control Law is Full of Loopholes*, „Japan Press Weekly” 5.03.2019, http://www.japan-press.co.jp/2009/2613/scandal_5.html, (dostęp: 26.08.2021).
48. *U.S. admits CIA gave LDP money in 1950s, 1960s*, "e Japan Times" 20.07.2021, <http://www.japantimes.co.jp/news/2006/07/20/national/u-s-admits-cia-gave-ldp-money-in-1950s-1960s/>, (dostęp: 26.08.2021).
49. J. Hays, *Elections in Japan: Logistics, Turnout, Campaigns, Voter Patterns And Hereditary Seats*, <http://factsanddetails.com/japan.php?itemid=1783&catid=22&subcatid=146>, (dostęp: 26.08.2022).
50. J. Yamaguchi, *Japanese freedom an illusion*, “The Japan Times” 27 lipca 2016, <http://www.japantimes.co.jp/opinion/2016/07/27/commentary/japan-commentary/japanese-freedomillusion/>, dostęp: 15.01.2017.
51. <https://wielkahistoria.pl/kraj-kwitnacej-wisni...> (dostęp: 18.07.2021).

INNE ŹRÓDŁA

1. *Konstytucja Japonii*, tłum. i wstęp T. Suzuki, Warszawa 2014.
2. *GUS, Rocznik Statystyki Międzynarodowej 2012*, Warszawa 2012.

3. Guide to Japan (Biuletyn CINPAC-CINPOA Nr 209/45, September), Washington 1945.
4. *Encyklopedia Gazety Wyborczej tom VII*.
5. *Europe and the Asia –Pacific. Culture, Identity and Representations of Region*, edited by S. Lawson, Routledge 2013.
6. *Japonia – 2003 rokiem przełomu w polityce wewnętrznej i zagranicznej*, [w:] Rocznik Strategiczny 2003, Warszawa 2004.
7. *Leksykon politologii*, A. Antoszewski, R. Herbut (red.), Wrocław 2000.
8. *Konstytucja Republiki Włoskiej*, Z. Witkowski (wstęp i tłum.), Warszawa 2004.
9. *Konstytucja Księstwa Monako*, K. Wojtyczek (wstęp), A. Wojtyczek-Bonnand, K. Wojtyczek (tłum.), Warszawa 2012.
10. *The Electoral Districts*, [w:] *Japan. The Country Study*. Library of Congress, 1994.
11. *Japan Today: Election Reform*, [w:] *Japan Local Government Center Newsletter*, No. 27, Summer 1998.
12. Herbut R., *Reżimy regulacyjne – kontekst kształtowania i konsekwencje*. Referat zaprezentowany w trakcie II Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Systemów Politycznych pt. „*System polityczny – od nowoczesnej do ponowoczesnej rzeczywistości polityki*”, Trzebnica, 20-21 maja 2013 r.
13. Turowski M., *Ordynacja wyborcza w Japonii*, Konferencja „*Jednomandatowe Okręgi Wyborcze*”, Nysa 13 listopada 1999.